

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αντίθεση προς άλλα βιβλία της *Αινειάδας*, τα οποία καλύπτουν ένα και μοναδικό θέμα (όπως π.χ. το Δ' Βιβλίο), το Α' Βιβλίο πραγματεύεται περισσότερα θέματα, χωρίς κάποιο από αυτά να μπορεί να χαρακτηριστεί ως κυρίαρχο. Με λεπτή *οικονομία*, μέσα από πολλές αλλαγές στον ρυθμό, τον τόνο και το ύφος, προετοιμάζει τον αναγνώστη για όλα τα σπουδαία επικά θέματα: την πορεία της Μοίρας, τις συγκρουόμενες βουλές των επουρανίων, τις ευθύνες και τα δεινά που συνεπάγεται η αρετή της *pietas*, τις συνέπειες του ανθρώπινου πάθους, το ηγεμονικό πεπρωμένο της Ρώμης. Κινείται γρήγορα και με κλιμακούμενη ένταση προς μια συγκινησιακή κορύφωση, στην οποία νιώθουμε ότι η παρουσία της Διδώς έχει εξαιρετική σημασία.

Υπάρχει μια περίπλοκη και περιπλέκουσα τα πράγματα παραδόση, ότι στον αρχικό σχεδιασμό του έργου ο Βεργίλιος είχε τοποθετήσει το Α' Βιβλίο όχι στην αρχή του έπους, αλλά μετά από αυτό που σήμερα γνωρίζουμε ως Γ' Βιβλίο¹. Αυτό θα μπορούσε πράγματι να αληθεύει, αν λάβουμε υπόψη τη γνωστή μέθοδο σύνθεσης του Βεργιλίου: *Aeneida...particulatim componere instituit, prout liberet quidque, et nihil in ordinem arripiens* (Δονάτος, Vita 23). Αλλά ο ποιητής θα πρέπει μάλλον να είδε γρήγορα πόση δύναμη θα μπορούσε να κερδίσει το έπος του, αν άρχιζε με την παρούσα

---

1. Δονάτος, Vita 42, Servius, praef. σ. 4 (έκδ. Harvard.): βλ. R. D. Williams, *Aeneid* 3, Oxford 1962, σ. 2 κεξ., M. M. Crump, *The Growth of the Aeneid*, Blackwell, Oxford 1920, σ. 108 κεξξ.

του μορφή, η οποία είχε ως αποτέλεσμα αυτό το εξόχως ικανο-

ποιητικό προελούδιο.

Το προοίμιο εκθέτει δυναμικά τον σκοπό του ποιήματος. Ο Βεργίλιος θα μιλήσει για έναν εξόριστο Τρωαδίτη, διάσημο για την *pietas*, του οποίου πεπρωμένο ήταν να ιδρύσει στην Ιταλία ένα γένος, από το οποίο μια μέρα θα ξεπηδούσε η αυτοκράτειρα Ρώμη. Αυτός όμως ο Τρωαδίτης επρόκειτο να υποστεί πολλές δοκιμασίες εξαιτίας της έχθρας της Ήρας, η οποία προστάτευε την Καρχηδόνα, μια πλούσια και πολεμόχαρη πόλη χτισμένη απέναντι από τις ακτές της Ιταλίας. Και αιτία αυτής της έχθρας ήταν ότι η θεά είχε ακούσει πως η αγαπημένη της Καρχηδόνα έμελλε να καταστραφεί από έναν σπουδαίο λαό τρωικής καταγωγής. Έτσι, στην αρχή του έπους ο Βεργίλιος συνέδεσε τη ζωντανή ιστορία της Ρώμης με τον μακρινό μύθο της Τροίας². Στη φράση *tantae molis erat Romanam condere gentem* (στ. 33) ενυπάρχει κάτι παραπάνω από έναν άμεσο υπαινιγμό στο καθήκον του Τρωαδίτη Αινεία. Για τους συγχρόνους του Βεργιλίου κάθε άλλο παρά μακρινή ανάμνηση ήταν η κρίση των Καρχηδονιακών πολέμων, μια πρόκληση που είχε θέσει υπό πλήρη δοκιμασία την πάσα ισχύ της Ρώμης, προτού αυτή καταφέρει να εδραιωθεί με τη νίκη της.

Τόσο ο Τίτος Λίβιος (1. 1 κεξξ.) όσο και ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεάς (*Ρωμ. Αρχαιολ.* 1. 46 κεξξ.) δεν αναφέρουν πουθενά στα έργα τους ότι ο περιπλανώμενος Αινείας είχε φθάσει και στην Καρχηδόνα, και δεν γνωρίζουμε πότε ή από πού προέκυψε αυτός ο μύθος. Είναι πιθανόν, αν και δεν υπάρχουν βέβαιες αποδείξεις, ότι ο Ναίβιος στο έργο του *Bellum Punicum* αναφερόταν σε κάτι τέτοιο. Γνωρίζουμε ότι στο πρώτο βιβλίο του είχε ένα ε-

---

2. Για τους μύθους σχετικά με τον Αινεία και τις περιπλανήσεις του βλ. Nettle-ship στον δεύτερο τόμο του Conington, *Virgil*, 4η έκδοση 1884, σ. xlv κεξξ., A. S. Pease, *Aeneid* 4, Harvard 1935, σ. 14 κεξ., R. M. Ogilvie, *Livy* 1-5, Oxford 1965, σ. 33 κεξξ.

πεισόδιο, όπου οι Τρώες έπεφταν σε καταγίδα (επομένως θα μπορούσε να ακολουθεί η αποβίβασή τους στην Καρχηδόνα), καθώς και μια άλλη σκηνή στην οποία η Αφροδίτη ικέτευε για χάρη των Τρώων τον πατέρα της Δία, ο οποίος και την ανακούφιζε με υποσχέσεις³. Ο Βεργίλιος θα πρέπει να είχε προσέξει αυτά τα χωρία του Ναίβιου. Όταν όμως ο Μακρόβιος δηλώνει ότι *totus hic locus a Naevio sumptus est*, χρησιμοποιεί μια φόρμουλα που θα ήταν παράλογο να την εκλάβουμε κυριολεκτικά⁴. Ο Βεργίλιος με τη γνωστή δημιουργική τεχνική του μετέγχεσε στο δικό του καλούπι και μεταμόρφωσε αυτό που βρήκε στον Ναίβιο. Γνωρίζουμε επίσης ότι ο Ναίβιος (στο πλαίσιο της πρώιμης ιστορίας της Καρχηδόνας) κατονόμαζε τόσο τη Διδώ όσο και την αδερφή της Άννα⁵. Όμως στα σωζόμενα αποσπάσματά του δεν υπάρχει σαφής απόδειξη ότι περιέγραφε κάποια συνάντηση της Διδώς με τον Αινεία, αν και πολλοί μελετητές διατείνονται ότι υφίσταται τέτοιος υπαινιγμός στο απόσπ. 23 (Morel): *blande et docte percontat, Aenea quo pacto/Troiam urbem liquerit*. Πρόκειται μόνον για εικασία, την οποία μάλιστα πολλοί απορρίπτουν⁶. Η πρώτη χειροπιαστή σύνδεση του Αινεία με την Καρχηδόνα είναι μια περίεργη δήλωση που αποδίδεται στον Βάρρων, ότι η Άννα αυτοκτόνησε πάνω

3. DServius, σχόλ. στον στ. 198 (βλ. εδώ σχόλ. στ. 198 κεξξ.), Macrobius, *Sat.* 6. 2. 31 (βλ. σχόλ. στ. 229).

4. Αρχει μόνο να θυμηθούμε τη δήλωση του Σέροβιου, *Aen.* 4 (init.): *Apollonius Argonautica scripsit et in tertio inducit amantem Medeam; inde totus hic liber translatus est*. Πρβ. σχόλ. στ. 140.

5. DServius, σχόλ. στο 4. 9: *cuius filiae fuerint Anna et Dido Naevius dicit*.

6. Για επιχειρήματα και από τις δύο πλευρές, με βιβλιογραφία, βλ. Pease, ό.π., σ. 18 κεξξ. Για μεταγενέστερες συζητήσεις βλ. Buchheit, *Vergil über die Sendung Roms*, Heidelberg 1963, σ. 33 κεξξ. και F. Klingner, *Virgil*, Zürich-Stuttgart 1967, σ. 369, 381 κεξ.

7. DServius, σχόλ. στο 4. 682 και Σέροβιος, σχόλ. στο 5. 4. Πρβ. Heinze, *Virgils epische Technik*, σ. 115, σημ. 1, Buchheit, *αντ.* σ. 40, σημ. 129, Klingner, *αντ.* σ. 382.

στην πυρά φλεγόμενη από έρωτα για τον Αινεία⁷. Αυτή η πληροφορία θα μπορούσε φυσικά να προέρχεται από τον Ναίβιο. Οτιδήποτε όμως και αν έγραψε ο Ναίβιος, βέβαιο είναι ότι δεν είχε εισαγάγει μια ερωτική ιστορία ως αναπόσπαστο και κρίσιμο τμήμα της επικής του αφήγησης. Τέτοιου είδους συναισθηματικές παρεμβολές στο έπος ανήκουν σε μια πολύ μεταγενέστερη και πολύ πιο εκλεπτυσμένη εποχή, επηρεασμένη από την ποίηση και τα ενδιαφέροντα της ελληνιστικής περιόδου.

Η ευαίσθητη φαντασία του Βεργιλίου και το βαθύ δραματικό του ένστικτο του έδειξαν πλήρως τις δυνατότητες που θα είχε για ένα έπος της σύγχρονης αυτοκρατορικής Ρώμης η επινόηση μιας μυθικής αντιπαράθεσης με την Καρχηδόνα. Ο ποιητής άλλαξε θεαράλεα την παράδοση, προκειμένου να συνδέσει τον μυθικό ιδρυτή του ρωμαϊκού γένους με την ιδρύτρια της Καρχηδόνας⁸ και να καταστήσει την Καρχηδόνα, που μας υποδέχεται τόσο εντυπωσιακά στην αρχή της *Αινειάδας*, όχι μόνον θέμα του ρωμαϊκού κράτους αλλά και προσωπικό θέμα του Αινεία. Διότι η ιστορία της Διδώς, έτσι όπως την βρήκε ο Βεργίλιος, δεν είχε καμία σχέση με τον Αινεία: η Διδώ αυτοκτόνησε πέφτοντας πάνω στην πυρά⁹ για να αποφύγει έναν ακούσιο γάμο με τον αφρικανό πρίγκιπα Ιάρβα. Ο Βεργίλιος, έχοντας υπόψη του τον μύθο που είχε καταγράψει ο Βάρρων, και έχοντας επίσης υπόψη του πώς είχε χειριστεί ο Ναίβιος τη Διδώ και την Άννα, είδε τι μπορούσε και τι έπρεπε να κάνει με ένα τέτοιο υλικό. Όχι η Άννα, αλλά η Διδώ πρέπει να ερωτευθεί τον Αινεία. Η Διδώ πρέπει να αφανιστεί, όχι για να ξεφύγει τον γάμο με τον Ιάρβα, αλλά για να δώσει τέλος στη ντροπή της εγκατάλειψής της από τον Αινεία, ο οποίος τελικά υπάκουσε στο υψηλό πεπρωμένο του. Έτσι, αιώνια έχθρα θα γεν-

8. Για τις χρονολογικές δυσκολίες βλ. Pease, *αυτ.*, σ. 58 κεξ.

9. Τίμαιος, FGtH 566 F 82, DServius, *σχόλ.* στο 1. 340, Ιουστίνος 18. 4-6, βλ. *σχόλ.* στ. 341 κεξξ.

νόταν μεταξύ των λαών της Καρχηδόνας και της Ρώμης.

Ο μύθος της Διδώς, με τη μορφή που τον γνωρίζουμε σήμερα, και που εδώ και δύο χιλιάδες χρόνια αναστατώνει την ανθρώπινη καρδιά εγείροντας αισθήματα λύπης για τη βασίλισσα, ήταν προσωπική δημιουργία του Βεργιλίου σε μια στιγμή έντονης ποιητικής ενόρασης. Αυτό υπαινίσσεται και ένα σχόλιο του Μακρόβιου (*Sat.* 5. 17. 5), όπου συγκρίνει τη Διδώ του Βεργιλίου με τη Μήδεια του Απολλώνιου του Ρόδιου: *quod ita elegantius auctore digessit, ut fabula lascivientis Didonis, quam falsam novit universitas, per tot tamen saecula speciem veritatis obtineat et ita pro vero per ora omnium volitet ut pictores fictoresque... hac materia vel maxime in effigiandis simulacris tamquam unico argumento decoris utantur*¹⁰. Και ένα ανώνυμο επίγραμμα στο Πλανούδειο παράρτημα της Παλατινής Ανθολογίας (16.151)¹¹ κατονομάζει ειδικά τον Βεργίλιο ως τον επινοητή της ιστορίας της Διδώς στη μορφή που τη γνωρίζουμε.

ἀρχέτυπον Διδοῦς ἐρικυδέος, ὧ̄ ξένε, λεύσσεις,
 εἰκόνα θεσπεσίῳ κάλλει λαμπομένην.
 τοίη καὶ γενόμην, ἀλλ' οὐ νόον, οἶον ἀκούεις,
 ἔσχον, ἐπ' εὐφήμοις δόξαν ἐνεγκαμένη.
 οὐδὲ γὰρ Αἰνεῖαν ποτ' ἐσέδρακον, οὐδὲ χρόνοισι 5
 Τροίης περθομένης ἤλυθον ἐς Λιβύην·
 ἀλλὰ βίας φεύγουσα Ἰαρβαίων ὕμεναίων

10. Πρβ. Augustin. *Confess.* 1. 13. 22: non clament adversus me venditores grammaticae vel emptores, quia, si proponam eis interrogans utrum verum sit quod Aenean aliquando Karthaginem venisse poeta dicit, indoctiores nescire se respondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum esse. Για κάποιες άλλες αναφορές βλ. Pease, *απ.*, σ. 65, σημ. 497.

11. Για μια λατινική εκδοχή του επιγράμματος αποδιδόμενη στον Αυσόνιο βλ. F. Munari, *Epigrammata Bodiensia*, Ρώμη 1955, ii, σ. 103, W. Speyer, *Epigrammata Bodiensia*, Leipzig, Teubner, 1963, σ. 55.

*πῆξα κατὰ κραδίης φάσγανον ἀμφίτομον.
Πιερίδες, τί μοι ἄγνόν ἐφωπλίσσασθε Μάρωνα;
οἷα καθ' ἡμετέρης ψεύσατο σωφροσύνης.* 10

Είναι φανερό ότι η εισαγωγή της Διδώς στην πλοκή μπορεί να θεωρηθεί ως κάτι αντίστοιχο του ρόλου της Καλυψώς στην *Οδύσσεια*. Ο παραλληλισμός είναι μεν φανερός, αλλά είναι και επιφανειακός συγχρόνως. Η αθάνατη Καλυψώ δεν προσφέρει στον Οδυσσέα παρά μόνον μια ανιαρή περιπέτεια, που δεν του αφήνει κανένα σημάδι εκτός ίσως από τη θλίψη για την αργοπορία της επιστροφής του στην Ιθάκη, και μπορούμε λογικά να υποθέσουμε ότι αφήνοντάς τον να φύγει, σύντομα στέγνωσαν και τα δικά της δάκρυά¹². Η θνητή Διδώ αποτελεί για τον Αινεία μια βαθιά εμπειρία που τον στιγματίζει, και η τραγική σχέση τους έχει πικρές συνέπειες για τις μελλοντικές γενιές των Ρωμαίων. Έτσι αντιμετωπίζει ο Βεργίλιος τον Όμηρο. Αυτό που στον Όμηρο είναι επεισοδιακό ή τυχαίο, στον Βεργίλιο γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο, και έτσι φαίνεται πιο καθαρά η διάκριση μεταξύ προφορικού και λογοτεχνικού έπους.

Ειδικά το Α' Βιβλίο, που περιέχει πολλά χωρία με ομηρικό υπόβαθρο¹³, δείχνει με ποιον τρόπο κάτω από εμφανείς ομοιότητες υπάρχει μια εντελώς διαφορετική πραγμάτευση και διαφορετικός σκοπός. Και μόνον ως προς τη γλώσσα – κάποτε ήταν σύνηθες να θεωρούν τον Βεργίλιο ως “αντιγραφέα” του Ομήρου – είναι εύκολα διακριτός κάποιος διαφορετικός τόνος ή κάποια λεπτομέρεια που απομακρύνει ένα χωρίο από τον ομηρικό πρόγονό του¹⁴. Στο θεματικό επίπεδο αυτό το Βιβλίο προσφέρει μερικά εντυπωσιακά παραδείγματα, τα οποία και συζητώ στα σχόλια.

12. Πρβ. Klingner, *αντ.*, σ. 409.

13. Βλ. G. N. Knauer, *Die Aeneis und Homer*, Göttingen 1964, σ. 148 κεξξ.

14. Βλ. π.χ. σχόλ. στους στ. 198 κεξξ., 498 κεξξ., 589 κεξξ.

Μερικές περιπτώσεις μπορούν ωστόσο να εξετασθούν και εδώ. Για παράδειγμα η καταιγίδα που συνέτριψε τον Οδυσσέα φεύγοντας από το νησί της Καλυψώς (*Οδ.* 5. 291 κεξξ.) είναι απλώς μία από τις πολλές συμφορές που τον βρήκαν. Η καταιγίδα που συντρίβει τα πλοία του Αινεία (στ. 81 κεξξ.) είναι μοιραία γι' αυτόν και για τη Διδώ. Η ομίχλη με την οποία η Αθηνά καλύπτει τον Οδυσσέα, καθώς οδεύει προς το παλάτι του Αλκίνοου (*Οδ.* 7. 14 κεξξ.), εξυπηρετεί μόνον έναν άμεσο και περιορισμένο σκοπό. Ο Βεργίλιος βλέπει στο τέχνασμα αυτό (στ. 411, 516) έναν τρόπο για να δώσει στον Αινεία χρόνο να κοιτάξει γύρω του, να σκεφτεί και να παρηγορηθεί από την παρουσία της Διδώς, προτού αυτή μπορέσει να τον δει, ενώ η δραματική του εμφάνιση με τη διάλυση της ομίχλης κάνει πιο βαθιά την πρώτη εντύπωση που αποκομίζει η Διδώ από τον Αινεία, τον άνδρα που τον είχε ήδη από νεαρή κοπέλα για ήρωα. Ο Οδυσσέας συστήνεται στον Αλκίνοο (*Οδ.* 9.19 κεξ.) με συνειδητή υπερηφάνεια και με την επιθυμία να δείξει στον βασιλιά με τι είδους άνθρωπο έχει να κάνει. Ο Αινείας συστήνεται στην μεταμφιεσμένη Αφροδίτη (στ. 378 κεξξ.) με μια θλιμμένη διαμαρτυρία και με παράπονα προς τη μητέρα του, την οποία δεν αναγνωρίζει. Το τέχνασμα της μεταμφίεσης καθαντό μπορεί βεβαίως να παραλληλιστεί με το της *Οδύσσειας* 7. 19 κεξξ. (συνάντηση του Οδυσσέα με την Αθηνά). Ο Βεργίλιος όμως το χρησιμοποιεί για να αναπτύξει την πλοκή και τη δράση, βάζοντας την Αφροδίτη να αφηγηθεί την ιστορία της Διδώς. Με τον ίδιο τρόπο, εκεί όπου το λογοτεχνικό έπος προσέφερε στον Βεργίλιο κάποιο πρόσφορο μοτίβο, αυτός μετασχημάτισε τη σημασία του: ένα χωρίο διακοσμητικής μαγείας στον Απολλώνιο Ρόδιο μετατρέπεται εδώ σε καταστροφικό ψυχολογικό όπλο (βλ. σχόλ. στ. 657 κεξξ.). Η πρόταση της Διδώς ότι ίσως θα άρεσε στους Τρώες να εγκατασταθούν στην Καρχηδόνα (στ. 572), αποκτά βάθος και

ένταση περιπλοκών που λείπουν εντελώς από την παρόμοια πρόσκληση της Υψιπύλης στον Ιάσωνα¹⁵.

Η δράση του Α' Βιβλίου εξελίσσεται με μια τεχνική κόσμιας ισορροπίας μεταξύ θεϊκού και ανθρώπινου πεδίου. Η παρέμβαση των θεών, των οποίων οι αποφάσεις βρίσκονται πέραν της ανθρώπινης δράσης, αποτελεί παραδοσιακό στοιχείο στην επική ποίηση¹⁶, και οι θεοί του Βεργιλίου χαρακτηρίζονται από μεγάλη πανουργία. Στην αρχή βλέπουμε την Ήρα αμείλικτη, να βράζει από ζήλεια και απογοήτευση: αυτή είναι η έσχατη αιτία όλων των συμφορών των Τρώων. Σε μια σύντομη συνάντηση βλέπουμε τον Ποσειδώνα, έτοιμο να αρπάξει την ευκαιρία να την ξεπεράσει σε πονηριά, έναν δεσπότη που δίνει ελάχιστη σημασία σε μια νεόκοπη θεότητα, τον Αίολο, τον οποίο δωροδοκεί η Ήρα για τους δικούς της κακόβουλους σκοπούς. Η Αφροδίτη στην έκκλησή της προς τον Δία είναι έξυπνη και πνευματώδης ομιλήτρια, δείχνει κητικά αισθήματα για τον γιο της και πολεμά άγρια για το συμφέρον του. Αργότερα θα τη δούμε εντελώς αναισθητη στη δυστυχία της Διδώς. Ο Δίας βλέπει τα πάντα, νοιάζεται για τα πάντα, ορίζει ήρεμα τη μοίρα των Τρώων (και των Ρωμαίων), χωρίς ωστόσο να μπορεί ή έστω να είναι προετοιμασμένος να εμποδίσει το πλήθος των συμφορών που πρέπει να υποστεί ο Αινειάς μέχρι να εξευμενιστεί η Ήρα και να εκπληρωθούν οι επιταγές της μοίρας. Η απάντησή του στην Αφροδίτη (στ. 257 κεξ.) είναι για τον Βεργίλιο ένα επιδέξιο εργαλείο για να εκθέσει τον σκοπό της Αινειάδας: την ηγεμονική αποστολή της Ρώμης, που διατυπώνεται με μια προφητεία, επινοημένη έτσι ώστε να αφήνει

15. Απολλ. Ρόδ. 1. 827 κεξξ.: *εἰ δέ κεν αὐθι / ναιετάειν ἐθέλοις, καί τοι ἄδοι, ἧ τ' ἂν ἔπειτα / πατρὸς ἐμεῖο Θόαντος ἔχοις γέρας*. Έξοχο παράδειγμα τέτοιου μετασηματισμού είναι η χρήση μιας παρομοίωσης του Απολλώνιου (4. 1479 κεξ.) από τον Βεργίλιο στο 6. 453 κεξ.

16. Βλ. W. A. Camps, *An Introduction to Virgil's Aeneid*, Oxford 1969, κεφ. 5, και G. Williams, *Tradition and Originality in Roman Poetry*, Oxford 1968, σ. 376.

περιθώρια για τη μεγαλοπρεπή πομπή των Ρωμαίων που παρουσιάζει ο Αγκίσις στο 6ο Βιβλίο και κορυφώνεται με την προαναγγελία της ειρηνικής εποχής του Αυγούστου. Οι θεοί του Βεργιλίου είναι όντα σοβαρά, ανησυχούν βαθιά, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, για την τύχη των Τρώων ως προγόνων των Ρωμαίων. Δεν είναι ούτε επιπόλαιοι ούτε αδύναμοι ούτε διασκεδαστικοί, όπως συμβαίνει συχνά με τους θεούς του Ομήρου. Στο πρώτο βιβλίο ο αναγνώστης βλέπει καθαρά πώς τους συνέλαβε ο Βεργίλιος και έτσι μπορεί να υποθέσει τον ρόλο τους στα βιβλία που θα ακολουθήσουν.

Με μια ευφυή τεχνική ολόκληρο το παρασκήνιο της εξορίας του Αινεία από την Τροία απεικονίζεται στις τοιχογραφίες του ναού της Ήρας στην Καρχηδόνα, οι οποίες αναπαριστούν περιληπτικά τις τύχες του Τρωικού πολέμου. Η θέα αυτών των εικόνων είναι αποφασιστικής σημασίας για τον Αινεία. Όταν εμφανίζεται για πρώτη φορά (στ. 92), είναι τρομαγμένος και μπερδεμένος, ένας άνδρας που δεν μπορεί να κατανοήσει γιατί δεν του επιτράπηκε να πεθάνει στην Τροία, όπως άλλοι εξέχοντες αρχηγοί. Όταν επιστρέφει στους συντρόφους του, μετά την αναγνώριση του χώρου και αφού τα πλοία του έχουν βγει στη στεριά, παρηγορεί τους άνδρες του με έναν γενναίο λόγο που έντεχνα κρύβει τις δικές του θλιβερές υποψίες. Η συντριβή και η απόγνωσή του φαίνονται ξανά στα λόγια του προς την “κοπέλα από την Τύρο”. Ωστόσο αυτή τη στιγμή η θεϊκή μητέρα του δείχνει τον τρόπο να βρει μια ελπίδα, και οδηγημένος από αυτήν ο Αινείας έρχεται στο αλσύλλιο, όπου χτίζεται ο ναός της Ήρας: *hoc primum in luco nova res oblata timorem leniit* (στ. 450 κεξ.). Η θέα των τοιχογραφιών, τόσο αναπάντεχη, γεμάτη με τόσες θλιβερές αναμνήσεις, τον κάνει να σκεφθεί ότι έχει φθάσει σε μια χώρα, όπου οι άνθρω-

---

17. Βλ. σχόλ. στ. 461 κεξ. Ενδιαφέρουσα είναι η σύγκριση που κάνει ο Klingner (αυτ., σ. 399) με το του Κικέρωνα, *de rep.* 1. 29 (για τον Πλάτωνα, όταν μια

ποί της κατανοούν τη λύπη και αναγνωρίζουν τη γενναιότητα¹⁷. Από αυτή τη στιγμή, αν και είναι ακόμη ανήσυχος, αρχίζει να αναθαρορεύει. Τα λόγια ευγνωμοσύνης προς τη Διδώ δείχνουν μια νέα αυτοπεποίθηση. Εξακολουθεί να μιλά για τις συμφορές των Τρώων, αλλά τώρα μπορεί να βλέπει πέρα από τις προσωπικές προκαταλήψεις, και αναγνωρίζει ότι και άλλοι άνθρωποι υπέμειναν συμφορές, αλλά τις έχουν ξεπεράσει και κέρδισαν μεγαλείο μέσα από τους κόπους τους. Ανταποκρίνεται με θέρμη και ειλικρίνεια στις εκδηλώσεις *pietas* από τη Διδώ. Ξαφνικά ο Αινείας μεγάλωσε σε ανάστημα. Μέσα από τη Διδώ ήρθε σ' αυτόν η ευτυχία.

Ο Βεργίλιος διαμόρφωσε έτσι το Α' Βιβλίο, ώστε να οδηγήσει στη Διδώ· το σχεδίασε κάνοντας την τύχη του Αινεία να εξαρτάται από τη δική της και ακολούθως τη δική της να εμπλέκεται στη δική του. Η πρώτη αναφορά στη Διδώ (στ. 299), όπως και η πρώτη του Αινεία, γίνεται με έναν απαιτηλά τυχαίο τρόπο: όταν ο Δίας δηλώνει αμετάκλητα στην Αφροδίτη ότι ο Αινείας θα φθάσει στην υπεσχημένη γη, παρά την αντίθεση της Ήρας, στέλνει αμέσως τον Ερμή στην Καρχηδόνα για να εξασφαλίσει την ασφάλεια των Τρώων, *ne fati nescia Dido finibus arceret*. Η σπουδαιότητα που έχει η Διδώ για τον Αινεία είναι στοιχείο που βρίσκεται ήδη υπό τον απόλυτο έλεγχο του Δία. Στη συνέχεια η Αφροδίτη εσκεμμένα μηχανεύεται μια συνάντηση με τον γιο της (*media sese tulit obvia silva*, στ. 314), και με προφανή αντικειμενικότητα του παρουσιάζει την ιστορία της Διδώς και τις παρούσες συνθήκες. Επίτηδες τον στέλνει (στ. 401) να συναντηθεί με τη Διδώ. Οι σκηνές που ακολουθούν είναι σχεδιασμένες ώστε να τον φέρουν

καταγίδα τον έριξε σε άγνωστη στεριά): quem ...timentibus ceteris...animadvertisse dicunt in arena geometricas formas quasdam esse descriptas; quas ut vidisset, exclamavisse ut bono essent animo; videre enim se hominum vestigia; quae videlicet ille ...ex doctrinae indicibus interpretabatur.

κοντά της με ένα διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον, και καθώς στέκεται μπροστά από το ναό αισθάνεται ήδη ότι κατά κάποιον τρόπο η Διδώ είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από τις απρόσμενες χειρονομίες ανθρωπιάς σ' αυτήν την ξένη χώρα. Ο Αινείας στέκεται εκεί *reginam opperens* (στ. 454). Όταν επιτέλους αυτή προσέρχεται, κάθε εντύπωση ενισχύει το νέο αίσθημα ανακούφισης. Κρυμμένος, τη βλέπει απασχολημένη και πολυάσχολη, να νομοθετεί και να απονέμει δικαιοσύνη στους ανθρώπους της. Ακούει τα λόγια της προς τον Ιλιονέα που τελειώνουν με την ευχή της να μπορούσε να τον δει, και όταν τελικά τον βλέπει, η Αφροδίτη τον έχει μεταμορφώσει σε όμορφο νέο. Και η Διδώ με τη σειρά της συγκινείται και αναρριγεί.

Η Αφροδίτη ωστόσο εξακολουθεί να ανησυχεί για την ασφάλεια του γιου της, δεν εμπιστεύεται τους Καρχηδόνιους και φοβάται την πανουργία της Διδώς. Καταστρώνει σχέδιο με τον Έρωτα να φλογίσουν με ερωτικό πάθος τη Διδώ. Η Διδώ είναι τώρα αβοήθητη, και τα αισθήματά της ολισθαίνουν γρήγορα στην απώλεια ελέγχου. Ο έρωτάς της θα κάνει αυτό που θέλει η Αφροδίτη, για να είναι ασφαλής ο Αινείας. Αλλά θα κάνει επίσης και ό,τι θέλει η Ήρα για να κρατηθεί ο Αινείας μακριά από την Ιταλία, και κατ' αυτόν τον τρόπο να συγκρουστεί με το πεπρωμένο του, όπως το διακήρυξε ο Δίας: ήδη δημιουργείται μια εκρηκτική κατάσταση, αν και παραμένει μακρινή. Για τα αισθήματα του Αινεία δεν λέγεται τίποτε ξεκάθαρο. Είναι σημαντικό ότι δεν προσβάλλει αυτόν η φλόγα του έρωτα μέσω του σχεδίου της Αφροδίτης. Το δίλημά του, αν θα παραμείνει στην Καρχηδόνα, δεν έχει αρχίσει ακόμη. Το δίλημμα της Διδώς, αν θα εγκαταλείψει τη μνήμη και τον δεσμό με τον νεκρό άνδρα της, αρχίζει ήδη. Για την τελική τραγωδία δεν υφίσταται ακόμη κανείς υπαινιγμός, αφού σ' αυτήν τη φάση το επαναλαμβανόμενο επίθετο *infelix* για τη Διδώ (712, 749) υπονοεί ή θα πρέπει να υπονοεί τον πόνο του έρωτα. Το βιβλίο τελειώνει με μια σκηνή ευθυμίας, αγγαλλίασης

και ελπίδας.

Έχει υποστηριχθεί πολλές φορές, ότι όταν ο Βεργίλιος έπλαθε τη Διδώ, ήθελε οι σύγχρονοί του να ανακαλούν στη μνήμη τους την Κλεοπάτρα. Αν είναι έτσι, τότε πρέπει να ομολογήσουμε ότι ακολούθησε έναν παράξενο τρόπο, διότι η Διδώ του πρώτου βιβλίου είναι εξαιρετική και αριστοκρατική, χωρίς αδυναμίες ή ψεγάδια, και ο Βεργίλιος στρέφει επάνω της όλη τη συμπάθειά μας. Είναι μια γυναίκα εξόριστη σε μια επικίνδυνη χώρα, οδηγημένη εκεί από το φρικτό έγκλημα του ίδιου του αδερφού της εναντίον του συζύγου της, που τον είχε παντρευτεί με κάθε γαμήλια ιερότητα (στ. 345), που τον είχε αγαπήσει βαθύτατα και που βεβαίως κι εκείνος την είχε αγαπήσει στοργικά¹⁸. Είναι σαφές ότι από μόνη της δεν μπορεί να τον ξεχάσει ή να προδώσει την εμπιστοσύνη του. Η πρώτη δουλειά του Έρωτα είναι *paulatim abolere Sychaeum* (στ. 720). Η ικανότητά της να είναι αρχηγός ανδρών εδραιώθηκε, όταν ίδρυσε την πόλη της Καρχηδόνας, αναλαμβάνοντας ένα ριψοκίνδυνο εγχείρημα με προσωπική της ευθύνη, *dux femina facti*. Ελέγχει την πόλη και τους κατοίκους με απόλυτη εξουσία και δικαιοσύνη. Όταν ο Ιλιονέας ζητά τη βοήθειά της, η απάντησή της (στ. 573 κξ.) είναι αυθόρμητη, ανιδιοτελής και μεγαλοπρεπής: *urbem quam statuo, vestra est; subducite navis; Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur*. Καλωσορίζοντας τον Αινεία του λέει *non ignara mali miseris succurrere disco* (στ. 630): λόγω βαθιάς ανθρωπιάς, απόδειξη αληθινής *pietas* από μια γυναίκα απλή, άμεση, ταπεινή. Δεν υπάρχει κανένα ίχνος παραπλάνησης, ιδιοτελείας ή υστεροβουλίας. Η Διδώ είναι μια γυναίκα, της οποίας το υψηλό φρόνημα και η αξιοπρέπεια ανταποκρίνονται και στο πιο απαιτητικό ρωμαϊκό ιδεώδες συμπεριφοράς και χα-

18. Ο Βεργίλιος αγνοεί τη παράδοση ότι ο Συχάιος ήταν θεός της Διδώς (Ιουστίνος 18. 4. 5): απωθητική λεπτομέρεια και ξένη προς τη βεργιλιανή εικόνα της νεανικής αθωότητας της Διδώς.

ρακτήρα: είναι μια γυναίκα που σαφώς αξίζει στον Αινεία.

Το πρώτο βιβλίο πράγματι δεν έχει ξεταστεί από την πλευρά των εγγενών προβλημάτων σχετικά με τη δημιουργία και το πλάσιμο της Διδώς από τον Βεργίλιο¹⁹. Ωστόσο το ίδιο το βιβλίο είναι αυτό που ευθύνεται και για τα πολλά περίπλοκα στοιχεία. Πριν από την παρέμβαση της Αφροδίτης η Διδώ είναι γεμάτη καλοσύνη. Στο 4ο Βιβλίο όμως μεταμορφώνεται τόσο πολύ εξαιτίας του πάθους της, ώστε αυτοί που ψάχνουν για ελαττώματα στον χαρακτήρα της, εύκολα θα τα ανακαλύψουν. Παρόλα αυτά η συμπάθεια που έχει κερδίσει η Διδώ του Βεργιλίου βαθιάειν συνεχώς, μέχρις ότου η θλίψη γι' αυτήν κυριαρχήσει πάνω σε όλα τα άλλα συναισθήματα, τόσο του ποιητή όσο και των αναγνωστών.

Αυτή η συμπάθεια έχει τις ρίζες της στο πρώτο βιβλίο και στον τρόπο με τον οποίο ο Βεργίλιος έπλασε και ανέλιξε τον χαρακτήρα της Διδώς. Γιατί ο ποιητής μόχθησε τόσο πολύ να την παρουσιάσει με αυτόν τον τρόπο; Γιατί έβαλε στα χείλη της αυτήν την εκπληκτική προσφορά κοινής υπηρεσίας μεταξύ Καρχηδονίων και Τρώων; Ήταν κάτι τόσο απίθανο και τόσο αδύνατο να πραγματοποιηθεί. Μόνον ένας κυνικός θα μπορούσε να το θεωρήσει ως απλό ρητορικό τέχνασμα, σχεδιασμένο απλώς για να εξισορροπήσει και να φωτίσει τη φοβερή κατάρα στο 4. 624 κεξ. Η απάντηση είναι ότι αυτό ήταν το όραμα ενός ποιητή, μια εσκεμμένη επιλογή και μια σοβαρή έκφραση του ανιδιοτελούς ιδεαλισμού της Διδώς. Γιατί όμως παρουσίασε τα λόγια και τις πράξεις της Διδώς έτσι ώστε αθροιστικά να έχουν ως αποτέλεσμα το έσχατο δίλημμα του Αινεία στη συμπεριφορά του απέναντί της; Για ποιο λόγο έπρεπε ο ίδιος ο Αινείας να επιβαρύνει το δίλημά του με την επίσημη και συγκινητική υπόσχεσή του ότι θα ευλογεί και θα τιμά το όνομα της Διδώς για πάντα;

Θα έλεγε κανείς ότι ο Βεργίλιος τα σχεδίασε όλα αυτά, για να

---

19. Βλ. ωστόσο Bowra, *From Virgil to Milton*, London 1945, σ. 53 κεξ.

κάνει όσο γίνεται πιο οξύ το κέντρισμα του πόνου και για τους δύο ήρωές του· για να δείξει την ένταση της προσωπικής θυσίας του Αινεία, όταν υπακούει στη θέληση των θεών, και για να δείξει πόσο απαίσια σκληρό είναι το τίμημα για τη Διδώ, την οποία δεν ωφέλησε καθόλου η ευγένεια της καρδιάς της. *Tantaene animis caelestibus irae?* Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που θέτει το πρώτο βιβλίο της Αινειάδας.